

ЗАТВЕРДЖУЮ

Проректор з наукової роботи
Державного закладу
«Південноукраїнський національний педагогічний університет імені К. Д. Ушинського»

Ганна МУЗИЧЕНКО
« 19 » 2024 р.

ВИСНОВОК

про дисертацію здобувачки наукового ступеня доктора філософії, з галузі знань 03 Гуманітарні науки зі спеціальності 033 Філософія Державного закладу «Південноукраїнський національний педагогічний університет імені К. Д. Ушинського» **Арапакі Марини Володимирівни** з теми «**Культурна маргінальність у соціальному та віртуальному просторі сучасного суспільства**»

Наукові керівники – Борінштейн Євген Руславович, завідувач кафедри філософії, соціології та менеджменту соціокультурної діяльності Університету Ушинського, доктор філософських наук, професор; Пальчинська Мар'яна Вікторівна, завідувач кафедри соціально-гуманітарних наук Державного університету інтелектуальних технологій і зв'язку, доктор філософських наук, професор

Витяг з протоколу № 1

засідання міжкафедрального наукового (фахового) семінару Державного закладу «Південноукраїнський національний педагогічний університет імені К. Д. Ушинського»

від 12 серпня 2024 р.

Присутні: голова наукового (фахового) семінару, завідувач кафедри філософії, соціології та менеджменту соціокультурної діяльності, доктор філософських наук, професор Борінштейн Є. Р., учений секретар наукового (фахового) семінару, доктор філософських наук, доцент Атаманюк З. М., доктор філософських наук, професор Пальчинська М. В. (Державний університет інтелектуальних технологій і зв'язку, завідувач кафедри соціально-гуманітарних наук), доктор соціологічних наук, професор Лісеєнко О. В., доктор філософських наук, професор Петінова О. Б., доктор філософських наук, професор Добролюбська Ю. А. (кафедра всесвітньої історії), доктор філософських наук, професор Огорокова В. В. (кафедра всесвітньої історії), кандидат філософських наук, доцент Поплавська Т. М., кандидат філософських наук, доцент Начев А. П., кандидат філософських наук, доцент Вraith Г. Я.,

кандидат філософських наук, викладач Ткаченко К. В., аспіранти кафедри філософії, соціології та менеджменту соціокультурної діяльності.

СЛУХАЛИ: Обговорення дисертації здобувачки наукового ступеня доктора філософії, з галузі знань 03 Гуманітарні науки зі спеціальності 033 Філософія Державного закладу «Південноукраїнський національний педагогічний університет імені К. Д. Ушинського» Арапакі Марини Володимирівни з теми «Культурна маргінальність у соціальному та віртуальному просторі сучасного суспільства».

ВИСТУПИЛИ: голова наукового (фахового) семінару, доктор філософських наук, професор Борінштейн Є. Р.: пропоную присутнім вислухати доповідь аспірантки Арапакі Марини Володимирівни про матеріали дослідження та висловити свої зауваження та пропозиції щодо представленої роботи.

Тему дисертаційного дослідження затверджено вченою радою Державного закладу «Південноукраїнський національний педагогічний університет імені К. Д. Ушинського» (протокол №11 від 30 червня 2022 року.)

Арапакі М. В.: Шановний голово наукового (фахового) семінару, шановні учасники семінару та гості! Представляю вашій увазі дисертаційне дослідження зі спеціальності 033 Філософія з теми «Культурна маргінальність у соціальному та віртуальному просторі сучасного суспільства».

Актуальність дослідження зумовлена необхідністю осмислення трансформацій суспільства та його базових елементів у сучасних соціокультурних умовах. Унікальність культури сучасного етапу розвитку суспільства характеризується, насамперед, темпоральною невизначеністю, просторовою глобальністю, високим ступенем світоглядної мозаїчності, що супроводжуються високою інноваційною та творчою активністю, характерною для нестабільних культурних систем.

Необхідність наукового аналізу культурної маргінальності як соціального явища актуалізувалася в сучасних соціокультурних умовах під впливом інформатизації та віртуалізації суспільства. Загострилися протиріччя між прискореним темпом соціокультурних трансформацій, що вимагають переосмислення домінуючої системи ціннісних орієнтацій, та традиційними культурними нормами. Конвергенція культурних традицій та культурних інновацій окреслює особливості змісту та структури культури техноінформаційної цивілізації.

Культурна маргінальність тісно пов'язана із трансформаціями, що відбуваються у соціальному просторі сучасного суспільства. Це соціальне явище являє собою результат докорінних змін у соціальному бутті та у культурній сфері суспільства, і зокрема у процесі змін культурної діяльності. Дослідження культурної маргінальності є особливо актуальними для сучасного українського суспільства, оскільки тривалість маргінального стану у всіх сферах суспільного життя посилюється внаслідок повномасштабного вторгнення та підсилює кризові явища у культурі як на локальному, так і

глобальному рівнях. Вищезазначене обумовлює необхідність наукового аналізу культурної маргінальності у царині філософії.

Мета роботи полягає в аналізі культурної маргінальності в умовах соціокультурних трансформацій соціального простору сучасного суспільства.

Запропоновано авторське визначення поняття «культурна маргінальність», під якою розуміється здатність перебувати на межі культурних норм, наявних у соціальному бутті, що є результатом ціннісної амбівалентності та веде до нестійкості особистісного буття. Прогрес культури, конвергенція культур та розширення соціокультурного досвіду особистості відбуваються переважно завдяки виходу за межі усталених культурних традицій, у тому числі, завдяки культурній маргінальності.

З позиції філософії культурна маргінальність являє собою процес видозміни або розпаду усталених культурних норм та цінностей та зародження нових, процес зміни суб'єктом однієї культурної традиції на іншу. Як соціальне явище, культурна маргінальність виражає собою момент докорінного перетворення, що відображає суперечливість розвитку суспільства як системи загалом та культури зокрема, процес одночасного руйнування усталених традицій та формування нових. Культурна маргінальність в контексті її відтворення у соціальному просторі являє собою простір на межі не тільки різних культурних традицій, а ще й на межі традицій та інновацій, які є невід'ємним атрибутом соціального буття та культурного розвитку. Таким чином, у конструюванні соціального простору культурна маргінальність як елемент соціального буття виокремлює основні вектори соціокультурних перетворень.

Культурна маргінальність як соціальне явище притаманна суспільству не тільки у періоди інтенсивних соціокультурних трансформацій. У соціальному просторі суспільства вона є атрибутом соціального буття, що визначає його здатність до адаптації відповідно до нових суспільних потреб. Культурна маргінальність постає також екзистенційним результатом порушення особистісної цілісності, який спрямований, насамперед, на внутрішній світ. Зазначимо, що позитивний результат культурної маргінальності залежить не лише від врахування особливостей трансформацій соціокультурного простору в конкретних просторово-часових межах, а також від гармонізації ціннісних орієнтацій техно-інформаційної цивілізації у відповідності до антропологічних детермінант суспільного розвитку.

Зазначено, що культурна маргінальність реалізується у вигляді діалектичної взаємодії традицій та новацій, що передбачає безперервність руху культури. Відтворюючись у соціальному просторі суспільства, культурна маргінальність здатна стати тим інструментом, за допомогою якого особистість або соціальна група має можливість формувати культурні цінності та норми. Ця спроможність є важливою на етапі переходу від постмодерну до метамодерну, коли особистість знаходиться у пограничному стані відповідно до визначення вектору ціннісних орієнтацій та способів реалізації культурних потреб. Даний стан є передумовою реалізації особистої позитивної свободи.

Метамодерн суттєво вплинув на світогляд й світосприйняття людини. Тому важливим є розуміння свободи, завдяки якій особистість більше не обмежується жорсткими метанаративами і може керуватися лише станом внутрішнього комфорту та прийняття. Метамодерн, поєднуючи в собі елементи модерну і постмодерну, забезпечує особистості максимально сприятливі умови для реалізації своїх прагнень.

Трансформації простору від соціального до віртуального в умовах техноінформаційної спрямованості цивілізаційного процесу, призводить до кореляції проблеми буттєвого та культурного самовизначення особистості або соціальної групи в умовах сучасної соціокультурної ситуації. Віртуальний простір є невід'ємним структурним елементом соціального простору сучасного суспільства, у якому відтворюється культурне життя та виникають нові форми культурної діяльності. Таким чином, поряд із такими формами традиційної культури у сучасному просторі сучасного суспільства функціонує цифрова культура, яка містить у собі потужний потенціал як для відтворення культурного життя сучасності, так і для створення принципово нових форм культурної діяльності особистості у віртуальному просторі.

Культурна маргінальність завдяки виникненню віртуального простору репрезентується ще й у ньому. Зрештою, процес конвергенції комп'ютерних технологій у сферу культури дозволяє існувати у віртуальному просторі різноманітним, іноді протилежним поглядам на культурні стандарти та продукти культури. Багатоаспектність культурної маргінальності підкреслює також конвергенцію соціального та віртуального простору як невід'ємний атрибут буття сучасної людини, що призводить до екстраполяції культурних продуктів, властивих спочатку тільки віртуальному простору, у простір соціальний. Таким чином, на сучасному етапі особливістю соціального простору є культурна багатовекторність та пластичність.

У роботі надано визначення віртуального культурного проєкту, під котрим розуміємо комплекс дій, що реалізуються у віртуальному просторі або спрямовані на його користувачів, результати якого впливають на соціокультурний простір сучасного суспільства та надають додаткові можливості для задоволення культурних потреб. Це інноваційна та інтерактивна форма організації культурної діяльності, що реалізована за допомогою віртуального простору.

Культурна маргінальність у соціальному та віртуальному просторі сучасного суспільства має й певну індикативну властивість, оскільки здатна як викликати соціокультурні зміни, так і бути індикатором стану культури. Тобто, проявляється також специфіка просторової організації культурної маргінальності, яка здатна концентрувати у собі процеси трансформації соціокультурного поля. Слід відмітити, що культурна маргінальність амбівалентна за своєю сутністю, її можна розглядати як явище, що постійно присутнє у будь-якому соціокультурному просторі у якості культурної універсалії. У той самий час, вона містить імпульс змін соціокультурного простору, що наявні всередині культурного простору і поза ним одночасно.

Дякую за увагу.

Запитання після доповіді.

Доктор філософських наук, доцент Атаманюк З. М.

Марина Володимирівна, які дослідження стали методологічною базою вашої роботи?

Арапакі М. В. Дякую за запитання. Теоретико-методологічний аналіз культурної маргінальності крізь призму соціальної філософії зумовив нас звернутися насамперед, на дослідження особливостей тих соціокультурних умов буття, що вступають у конфлікт із домінуючою системою ціннісних орієнтацій, та призводять до загострення існуючих протиріч у суспільстві та культурі. Системне бачення різних аспектів динаміки культурної маргінальності практично не представлене у царині соціальної філософії, однак під час дослідження були використані наукові розвідки таких вчених, як Веблен Т., Шибутані Т., Самнер У., Манчіні Б., Голдберг М., Мертон Р., Зіммель Г., Зомбарт В., Барт Р., Тевоз М., Козловські П. та ін. В сучасній науковій думці України проблеми маргінальності, у тому числі культурної, аналізувалися у працях Атаманюк З., Бойко А., Бутиліної О., Борінштейна Є., Головахи Є., Гусева А., Давиденка В., Жуваки С., Карпо В., Кемалової Л., Кузьменко Т., Лантух А., Литвинчук О., Маді Г., Сергєєвої О., Маслова А. Михальченка Н., Новосьолова О., Огорокової В., Пальчинської М., Петрук В., Сахань О., Толстих Н., Фляшнікової А., Шабанової Ю., Казанової Н., Шульги М., Чернієнко В., Черниша О. та ін. Зазначимо, що культурна маргінальність вимагає аналізу крізь призму філософії задля розуміння особливостей буття людини в сучасних соціокультурних умовах під впливом таких процесів, як технізація, віртуалізація, інформатизація та ін.

Кандидат філософських наук, доцент Вraith Г. Я.

Яких ви дійшли висновків, чи впливає віртуальний простір на культурну маргінальність?

Арапакі М. В. Дякую за запитання. Під впливом віртуального простору формуються нові групи культурних маргіналів, діяльність яких здійснюється саме у просторі віртуальному. Таким чином, особистість або соціальна група може бути одночасно суб'єктом як соціальної, так і віртуальної культурної спільноти. В результаті, в культурі сучасного суспільства бачимо суттєві зміни – засоби культурного виробництва, культурні продукти, культурна діяльність все більш віртуалізуються, мають саме цифровий характер. Культурна маргінальність завдяки виникненню віртуального простору репрезентується ще й у ньому, а не тільки функціонує в просторі соціальному. Зрештою, процес конвергенції комп'ютерних технологій у сферу культури дозволяє існувати у віртуальному просторі різноманітним, іноді протилежним поглядам на культурні стандарти та продукти культури.

Доктор філософських наук, професор Огорокова В. В.

Дайте, будь ласка, відповідь на запитання: що ви розумієте під метамодерном? Ви використовуєте дане поняття в своїй роботі. Воно досить

розповсюджене, але хочеться почути, що саме ви маєте на увазі під метамодерном.

Арапакі М. В. Дякую за запитання. Під метамодерном розуміємо певний світогляд, який заснований на багатовекторності та плюралістичності життя. Він являє собою нову філософію, спосіб мислення, а також знаходження власної ідентичності в умовах соціокультурної трансформації, ґрунтуючись на якісно іншому сприйнятті світу в умовах віртуалізації суспільства.

Кандидат філософських наук, доцент Поплавська Т. М.

Що являє собою культурна маргінальність?

Арапакі М. В. Дякую за запитання. Культурна маргінальність являє собою процес розпаду усталених культурних норм та цінностей та зародження нових, процес зміни суб'єктом однієї культурної традиції на іншу. Як соціальне явище, культурна маргінальність виражає собою момент трансформативного перетворення, що відображає суперечливість розвитку суспільства як системи загалом та культури зокрема, процес одночасного руйнування і створення нового.

Культурна маргінальність в контексті її відтворення у соціальному просторі являє собою простір на межі не тільки різних культурних традицій, а ще й на межі традицій та інновацій, які є невід'ємним атрибутом соціального буття та культурного розвитку. Таким чином, у конструюванні соціального простору культурна маргінальність як елемент соціального буття виокремлює вектори соціокультурних перетворень.

Доктор соціологічних наук, професор Лісєнко О.В.

Марина Володимирівна, хотілося б почути про ваше дослідження генези даного явища «культурна маргінальність».

Арапакі М. В. Дякую за запитання. Під культурною маргінальністю, яка розглядається у роботі як соціальне явище, що має також онтологічний вимір, розуміється як здатність перебувати на межі культурних норм, наявних у соціальному бутті, яка є результатом ціннісної амбівалентності та веде до нестійкості особистісного буття.

До ХХ століття соціокультурна рефлексія не виокремлювала культурну маргінальність у якості як самостійного напрямку соціальної філософії, розглядаючи його в комплексі загальних проблем суспільного розвитку, то із кількісним зростанням маргінальних груп наукова думка все частіше звертала увагу на специфічність їхньої ролі в суспільстві та культурному житті. Зазначене актуалізувало необхідність формування різних наукових підходів до їх дослідження.

Умовно порівнюючи американський та європейський наукові напрями у дослідженні культурної маргінальності, можна констатувати, що в першому випадку маргінальність постає, скоріше, як поняття, що характеризує культурні відмінності особистості або соціальної групи, а в другому – з'являється негативна модальність у соціально-економічній характеристиці маргінала як

суб'єкта соціокультурних відносин, оскільки ці маргінальні групи підпорядковуються соціальній.

Під впливом соціокультурних трансформацій, які притаманні сучасній техногенній цивілізації у глобальному масштабі, логічним є звернення до аналізу репрезентації культурної маргінальності у віртуальному просторі. Комплексне вивчення культурної маргінальності як соціального явища в його цілісності може стати однією з підстав для аналізу та прогнозування варіантів можливого культурного розвитку техногенної цивілізації, зокрема із урахування розповсюдження цифрового мистецтва та кіберкультури як на локальному, так і на глобальному рівнях. Дані дослідження дуже важливі для культурних систем, що перебувають на стадії трансформацій.

Кандидат філософських наук, викладач Ткаченко К. В.

Скажіть, будь ласка, чому з'являються культурні маргінали, як ви вважаєте?

Арапакі М. В. Дякую за запитання. Формування нового типу особистості - культурного маргінала, може бути зумовлена як кризою особистісного буття, так і наслідком соціокультурної кризи, пов'язаного із деформацією системи ціннісних орієнтацій, що домінує у суспільстві. Культурний маргінал у даному випадку розглядається як особистість, що спроможна прийняти культурні виклики. Прогрес, творчі ідеї, конвергенція культур та розширення соціокультурного досвіду відбуваються переважно завдяки виходу за межі усталених культурних традицій. Таким чином, культурна маргінальність є не лише результатом кризи, пов'язаної з періодом адаптації до нового культурного середовища, а й у ряді випадків, необхідним стимулом, умовою соціокультурних змін.

В обговорення взяли участь:

Науковий керівник, доктор філософських наук, професор Борінштейн Є. Р.

Всебічний аналіз культурної маргінальності є вкрай актуальним для сучасного українського суспільства, оскільки маргінальний стан у всіх сферах суспільного життя посилюється в умовах воєнних дій та підсилює кризові явища у культурі. Вищезазначене обумовлює необхідність наукового аналізу культурної маргінальності у царині філософії.

Отже, обрана тема дисертації тісно пов'язана з науковою тематикою кафедри філософії, соціології та менеджменту соціокультурної діяльності «Розвиток творчої особистості в сучасному соціально-філософському пізнанні» (реєстраційний номер 0122U000076).

Упродовж роботи над темою дисертантка опрацювала належну кількість науково-методологічних, методичних, фахових джерел, проаналізувала українські та зарубіжні сучасні публікації з проблем маргінальності.

Методологічна концепція комплексного осмислення культурної маргінальності як соціального явища та її репрезентації у віртуальному

просторі із урахуванням специфіки сучасного українського суспільства відрізняється науковою новизною і практичною значущістю.

Наукова новизна полягає у тому, що в українській соціально-філософській думці комплексно аналізується культурна маргінальність як складне багатоаспектне явище соціокультурного буття, що проявляє себе у соціальному просторі і репрезентується у віртуальному просторі сучасного суспільства.

Вважаю, наукове дослідження аспірантки Арапакі М. В. «Культурна маргінальність у соціальному та віртуальному просторі сучасного суспільства» відрізняється науковою новизною та практичною значущістю та може бути рекомендоване до захисту у разовій спеціалізованій вченій раді зі спеціальності 033 Філософія.

Науковий керівник, доктор філософських наук, професор Пальчинська М. В. (Державний університет інтелектуальних технологій і зв'язку)

Як науковий керівник зазначаю, що здобувачка дуже ретельно поставилась до підготовки і написання дисертації. Матеріал у розділах роботи викладається в логічній послідовності і його легко читати. У висновках до роботи автор підвела підсумки досліджень. Дисертація є завершеним, цілісним дослідженням.

Поняття «культурна маргінальність» надає можливості висвітлити багатозначність проблеми культурної маргінальності у науковому дискурсі, акцентуючи увагу на наукових підходах до аналізу цього соціального явища із урахуванням його онтогенезу у контексті соціокультурних трансформацій, яким підпорядковується суспільство у глобальному масштабі. Представлені у низці досліджень, ці напрями насамперед пов'язують її з цифровою культурою та виникненням цифрових видів мистецтва. Культурна маргінальність як соціальне явище вимагає соціально-філософського аналізу для визначення його онтологічної сутності, специфіки буття особистості в сучасних соціокультурних умовах під впливом таких процесів, як глобалізація, віртуалізація, інформатизація та ін.

Матеріали дисертації повністю викладені у 5 публікаціях у фахових виданнях з філософії категорії Б та 1 статті у зарубіжному виданні. Науковий доробок дисертантки здобув схвальної оцінки на численних міжнародних конференціях.

Оцінюючи схвально дисертаційне дослідження Арапакі М. В. «Культурна маргінальність у соціальному та віртуальному просторі сучасного суспільства», прошу підтримати її і вважаю дисертацію такою, що відповідає чинним вимогам і може бути рекомендована до захисту в спеціалізованій раді за спеціальністю 033 Філософія.

Рецензент, доктор філософських наук, професор **Петінова О. Б.**

Дисертація присвячена актуальній темі – дослідженню культурної маргінальності у двох зрізах суспільства – соціальному та віртуальному просторах сучасного суспільства.

Культурна маргінальність – феномен, який виявляється у різноманітних формах молодіжної субкультури, фіксує момент переходу від особистості, яка існує поки в чужій для неї культурі, до особистості, яка сформувала власну систему цінностей. Об'єктивними причинами, які породжують культурну маргінальність, можуть бути процеси суспільної трансформації, модернізації, «перебудови», міграційні процеси, а суб'єктивними — індивідуальне псих прийняття або соціально схвалених цілей (політичне «інакомислення»), або і цілей, і засобів їх досягнення (бродяги, наркомани), або культурна «роздвоєність» людей, які без визначення власних життєвих орієнтирів запозичують елементи різних культур.

Здобувачка Арапакі М.В. обрала науковим завданням свого дослідження - теоретичне осмислення культурної маргінальності як соціального явища та її репрезентації у віртуальному просторі відповідно до особливостей сучасного українського суспільства. Відповідно, метою її дослідження став аналіз культурної маргінальності в умовах соціокультурних трансформацій соціального простору сучасного суспільства. Логічно приводять до реалізації мети поставлені задачі дослідження.

Варто зазначити, що дослідження має міждисциплінарний характер. Теоретико-методологічний аналіз культурної маргінальності крізь призму соціальної філософії спрямований, насамперед, на дослідження особливостей тих соціокультурних умов буття, що вступають у конфлікт із домінуючою системою ціннісних орієнтацій, та призводять до загострення існуючих протиріч у суспільстві та культурі.

Міждисциплінарність дослідження привело до того, що ключовим методологічним інструментом у науковому аналізі культурної маргінальності як соціального явища став системний метод. Він орієнтований на більш чітке осмислення проблем соціокультурної трансформації суспільства у глобальному масштабі та ролі культурної маргінальності у трансформаційних процесах, зокрема у сфері культури та дозволяє більш глибоко проаналізувати специфічні риси культурної маргінальності у соціальному та віртуальному просторі.

Наукова новизна дисертаційного дослідження полягає у тому, що вперше в українській соціально-філософській думці комплексно аналізується культурна маргінальність як складне багатоаспектне явище соціокультурного буття, що проявляє себе як в у соціальному, так і репрезентується у віртуальному просторі сучасного суспільства. Вперше:

– здійснено комплексне дослідження культурної маргінальності у соціальному та віртуальному просторі відповідно до особливостей сучасного суспільства, що дозволило дослідити ті видозміни, яким підпорядковується культурне життя;

– розглянуто багатоаспектність культурної маргінальності в умовах віртуалізації суспільства, що підпорядковується трансформаціям під впливом віртуалізації та інформатизації, ставить питання про кризу традиційної типології витворів мистецтва. Конвергенція культури та комп'ютерних технологій обумовила виникнення нових видів мистецтва, що наявні лише у

віртуальному просторі (наприклад, віртуальних культурних проєктів, віртуальних перформансів, процесинг-арту, інтер медіа-арту та ін.);

– особливості віртуального культурного простору сучасного українського суспільства, що використовується у створенні нової морально-етичної системи комунікації, в рамках чого розвивається концепція неогуманізму. В системній площині культурної маргінальності зростає роль недискурсивного знання, що допомагає розвитку творчої особистості, підвищує значення мультикультуралізму та толерантності, посилюється роль постматеріальних цінностей індивідуальної свободи;

– надано визначення віртуального культурного проєкту як комплексу дій, що реалізуються виключно у віртуальному просторі або спрямовані на інтернет-користувачів, результати якого впливають на соціокультурний простір сучасного суспільства та надають додаткові можливості для задоволення культурних потреб.

Дисертаційне дослідження складається з трьох розділів та 9 підрозділів.

В першому розділі дисертантка досліджувала генезу поняття «культурна маргінальність» у американській та європейській наукових традиціях та специфіку наукових напрямів до аналізу поняття «культурна маргінальність» а також висвітлила теоретико-методологічні складові дослідження культурної маргінальності у сучасному суспільстві.

У другому розділі розглянула проблему розуміння соціального простору у контексті вивчення культурної маргінальності та культуру у соціальному просторі інформаційного суспільства, а також філософію культурної маргінальності: трансформація простору сучасного суспільства від соціального до віртуального.

В третьому розділі авторка аналізувала віртуальний простір як феномен сучасного суспільства та багатоаспектність культурної маргінальності в умовах віртуалізації суспільства і досліджувала віртуальні культурні проєкти як складові соціального простору українського суспільства.

Дисертаційне дослідження є частиною наукової теми кафедри філософії, соціології та менеджменту соціокультурної діяльності Державного закладу «Південноукраїнський національний педагогічний університет імені К. Д. Ушинського» «Розвиток творчої особистості в сучасному соціально-філософському пізнанні» (реєстраційний номер 0122U000076).

Оцінюючи в цілому роботу Арапакі М. В. загалом позитивно, однак, деякі положення і твердження викликають ряд дискусійних і полемічних запитань.

1. Обґрунтуйте доцільність дослідження генези культурної маргінальності, якщо вона фактично почала досліджуватися в ХХ столітті.

2. Які принципово нові форм культурної діяльності людини у віртуальному просторі ви можете назвати?

3. Хотілося б, щоб дисертантка навела доказову базу у виді прикладів, як технологічні інновації віртуального простору сприяють популяризації українського мистецтва.

Висновок: дисертаційна робота на тему «Культурна маргінальність у соціальному та віртуальному просторі сучасного суспільства» є оригінальним,

завершеним дослідженням, виконане на високому теоретичному і методологічному рівні і має практичну цінність. У дисертаційній роботі Арапакі М. В. продемонстровано науково обґрунтовані результати, кваліфіковано виконано всі поставлені наукові завдання, показано володіння методологією наукових досліджень щодо продукування результатів, пов'язаних із новизною та практичною значущістю. Кваліфікаційна наукова праця відповідає чинним вимогам п. п. 6, 7, 8, 11 «Порядку присудження ступеня доктора філософії та скасування рішення разової спеціалізованої вченої ради закладу вищої освіти, наукової установи про присудження ступеня доктора філософії», затвердженею Постановою Кабінету Міністрів України від 12 січня 2022 року № 44.

Рецензент, кандидат філософських наук, доцент Поплавська Т. М.

Культурна маргінальність тісно пов'язана із видозмінами, що відбуваються у соціальному просторі сучасного суспільства. Це соціальне явище є результатом змін у соціальному бутті та у культурній сфері, і, зокрема, у процесі заміни особистістю або соціальною групою одного культурного статусу та способу культурної діяльності на інший, руйнування домінуючої системи соціокультурних зв'язків, правил та норм. Дослідження культурної маргінальності в соціальному та віртуальному просторах сучасного суспільства є актуальним та своєчасним.

Культурна маргінальність – в її класичному визначенні відноситься до процесів крос-культурних контактів і асиміляції. В основі цього типу маргінальності – взаємовідношення систем цінностей двох культур, в яких бере участь індивід, результатом яких стає двозначність, невизначеність статусу і ролі. Культурна маргінальність виникає в умовах життєдіяльності окремих особистостей чи груп, ціннісні пріоритети і моделі поведінки яких одночасно орієнтуються на різні культурні системи та їх вимоги, але в жодній із них не інтегровані.

Здобувачка Арапакі М.В. об'єктом свого дослідження визначила культурну маргінальність як соціальне явище та її вплив на соціальне буття. Предметом - є відтворення культурної маргінальності у соціальному просторі та особливості функціонування у віртуальному просторі сучасного суспільства.

Дослідження має міждисциплінарний характер. В процесі роботи авторка використала ряд методів та підходів до дослідження означеної проблеми. Зокрема, системний підхід, діалектичний та структурний, історико-філософський та соціокультурний метод, а також метод сходження від абстрактного до конкретного.

Наукова новизна роботи полягає у тому, що вперше в українській соціально-філософській думці комплексно аналізується культурна маргінальність як складне багатоаспектне явище соціокультурного буття, що проявляє себе як в у соціальному, так і репрезентується у віртуальному просторі сучасного суспільства.

Практичне значення одержаних результатів полягає у тому, що деякі положення та висновки кваліфікаційної роботи розширюють простір для

подальшого теоретичного дослідження динаміки трансформаційних процесів під впливом віртуального простору та можуть бути використані при вивченні проблем культури та культурної маргінальності та вибіркових дисциплін у закладах вищої освіти, де розглядаються проблеми розвитку суспільства, складанні підручників, монографій та навчальних посібників із соціальної філософії та інших навчальних дисциплін, в яких розглядаються соціально-філософські аспекти відтворення культури у соціальному та віртуальному просторі.

Дисертаційне дослідження складається з трьох розділів та 9 підрозділів.

В першому розділі дисертантка досліджувала генезу поняття «культурна маргінальність» у американській та європейській наукових традиціях та специфіку наукових напрямів до аналізу поняття «культурна маргінальність» а також висвітлила теоретико-методологічні складові дослідження культурної маргінальності у сучасному суспільстві.

У другому розділі дисертантка розглянула проблему розуміння соціального простору у контексті вивчення культурної маргінальності та культуру у соціальному просторі інформаційного суспільства, а також філософію культурної маргінальності: трансформація простору сучасного суспільства від соціального до віртуального.

В третьому розділі авторка аналізувала віртуальний простір як феномен сучасного суспільства та багатоаспектність культурної маргінальності в умовах віртуалізації суспільства і досліджувала віртуальні культурні проекти як складові соціального простору українського суспільства.

Оцінюючи в цілому роботу Арапакі М. В. загалом позитивно, відмічу, що деякі положення і твердження викликають ряд дискусійних і полемічних запитань.

1. Які гносеологічні позиції дослідження культурної маргінальності Вам відомі? Чому саме американським дослідникам Ви приділили таку увагу?
2. Чи пов'язуєте Ви у своїй роботі культурну маргінальність із самоідентифікацією?

Висновок: дисертаційна робота на тему «Культурна маргінальність у соціальному та віртуальному просторі сучасного суспільства» є оригінальним, завершеним дослідженням, виконане на високому теоретичному і методологічному рівні і має практичну цінність. У дисертаційній роботі Арапакі М. В. продемонстровано науково обґрунтовані результати, кваліфіковано виконано всі поставлені наукові завдання, показано володіння методологією наукових досліджень щодо продукування результатів, пов'язаних із новизною та практичною значущістю. Кваліфікаційна наукова праця відповідає чинним вимогам п. п. 6, 7, 8, 11 «Порядку присудження ступеня доктора філософії та скасування рішення разової спеціалізованої вченої ради закладу вищої освіти, наукової установи про присудження ступеня доктора філософії», затвердженому Постановою Кабінету Міністрів України від 12 січня 2022 року № 44.

Доктор філософських наук, професор Добролюбська Ю.А.

Дисертаційна робота «Культурна маргінальність у соціальному та віртуальному просторі сучасного суспільства» є актуальною, основана на нових результатах, отриманих автором, і має практичну цінність. Здобувачем була проведена значна науково-дослідна робота. Всі розділи дисертації представлені повноцінно, на високому професійному рівні, що свідчить про уміння автора самостійно формулювати проблему і дати власну оцінку шляхів її вирішення. Дисертаційне дослідження може бути представлено до захисту у спеціалізованій вченій раді на здобуття наукового ступеня доктора філософії зі спеціальності 033 Філософія.

Доктор філософських наук, професор Огорокова В. В.

Проблема розуміння соціального простору у контексті вивчення культурної маргінальності спонукає до аналізу особливостей сучасного етапу розвитку світової цивілізації, що визначається низкою соціокультурних трансформацій. Культурна маргінальність постає також екзистенційним результатом порушення особистісної цілісності. Дисертантка доречно звертає увагу, що позитивний результат культурної маргінальності залежить не лише від урахування особливостей соціокультурного простору в конкретних просторово-часових межах, а також від гармонізації ціннісних орієнтацій техно-інформаційної цивілізації у відповідності до антропологічних детермінант суспільного розвитку.

На мій погляд, дисертаційне дослідження є в достатній мірі аргументованим і науково обґрунтованим. Одне з безсумнівних переваг дисертанта є виважене ставлення до теоретичних основ роботи. Задачі, розглянуті в дисертації були успішно вирішені автором у процесі роботи. Таким чином, дисертаційне дослідження заслуговує позитивної оцінки і може бути рекомендовано до захисту.

Доктор соціологічних наук, професор Лісєнко О. В.

Методологічний аналіз культурної маргінальності як соціального явища в контексті соціально-філософського аналізу фокусує увагу на специфічності різних соціокультурних проявів як позитивних, так і негативних, що оголюють протиріччя і парадокси в культурі техно-інформаційної цивілізації. Проблема культурної маргінальності у системі сучасного наукового знання представлена доволі фрагментарно, така роз'єднаність описів певною мірою обумовлена багатоаспектністю культурної маргінальності як соціального явища. Я задоволена, що наша аспірантка, обрала для свого дослідження сучасну та перспективну наукову тему, написала роботу, яка засвідчує перспективне бачення обраної проблеми.

Дисертаційне дослідження М. В. Арапакі заслуговує на позитивну оцінку і може бути рекомендоване до захисту.

Кандидат філософських наук, доцент Вraith Г.Я.

Аналіз культури у соціальному просторі сучасного суспільства акцентує увагу, передусім, на особливостях проявів культурної маргінальності в умовах прискореної динаміки соціокультурних трансформацій, що викликані масовим впровадженням інфокомунікаційних технологій. В контексті даного дослідження під соціальним простором дисертантка бачить відтворення певної системи соціокультурних відносин та результатів культурної діяльності в процесі соціальної взаємодії. Вона аргументовано викладає свої думки, робить посилання на значний масив джерел. Я доєднуюсь до думки колег щодо актуальності обраної теми. Вважаю, що представлена дисертація є самостійним і завершеним дослідженням і може бути рекомендована до захисту.

Кандидат філософських наук, доцент Начев А. П.

Філософія культурної маргінальності дозволяє простежити трансформації соціального простору сучасного суспільства від соціального до віртуального. Дисертанткою зазначено, що становлення культурної маргінальності здійснюється у вигляді діалектичного взаємодії різних елементів культури як системи, ціннісних орієнтацій та свідомості, які у результаті надають вектор руху до визначення будь-якого нового культурного стандарту. Авторка дисертації вважає, що реалізуючись у соціальному просторі суспільства, культурна маргінальність здатна стати тим інструментом, за допомогою якого особистість або соціальна група має можливість самоусвідомлення себе та своєї ролі у формуванні культурних цінностей та норм.

Вагомість представлених в дисертаційній роботі даних дає підстави оцінити її в цілому позитивно в теоретичному та практичному аспектах і рекомендувати до захисту.

УХВАЛИЛИ: на підставі обговорення дисертаційного дослідження Арапакі Марини Володимирівни «Культурна маргінальність у соціальному та віртуальному просторі сучасного суспільства» міжкафедральний науковий (фаховий) семінар Державного закладу «південноукраїнський національний педагогічний університет імені К. Д. Ушинського» затвердив

ВИСНОВОК

1. Актуальність роботи. Актуальність даного дослідження зумовлена необхідністю осмислення трансформацій суспільства та його базових елементів у сучасних соціокультурних умовах. Культурна маргінальність тісно пов'язана із видозмінами, що відбуваються у соціальному просторі сучасного суспільства. Це соціальне явище являє собою результат змін у соціальному бутті та у культурній сфері зокрема у процесі заміни особистістю або соціальною групою одного культурного статусу та способу культурної діяльності на інший, руйнування домінуючої системи соціокультурних зв'язків, правил та норм.

Всебічний аналіз культурної маргінальності є актуальними для сучасного українського суспільства, оскільки маргінальний стан у всіх сферах суспільного життя посилюється в умовах воєнних дій та підсилює кризові явища у культурі. Вищезазначене обумовлює необхідність наукового аналізу культурної маргінальності у царині філософії.

Таким чином, **науковим завданням** є комплексне осмислення культурної маргінальності як соціального явища та її репрезентації у віртуальному просторі із урахуванням специфіки сучасного українського суспільства.

Наукова новизна отриманих результатів полягає у тому, що в українській соціально-філософській думці комплексно аналізується культурна маргінальність як складне багатоаспектне явище соціокультурного буття, що проявляє себе у соціальному просторі і репрезентується у віртуальному просторі сучасного суспільства.

Вперше:

– здійснено комплексне дослідження культурної маргінальності у соціальному та віртуальному просторі відповідно до особливостей сучасного суспільства, що дозволило дослідити ті видозміни, яким підпорядковується культурне життя;

– розглянуто багатоаспектність культурної маргінальності в умовах віртуалізації суспільства, що підпорядковується трансформаціям під впливом віртуалізації та інформатизації, ставить питання про кризу традиційної типології витворів мистецтва. Конвергенція культури та комп'ютерних технологій обумовила виникнення нових видів мистецтва, що наявні лише у віртуальному просторі (наприклад, віртуальних культурних проєктів, віртуальних перформансів, процесинг-арту, інтер медіа-арту та ін.);

– особливості віртуального культурного простору сучасного українського суспільства, що використовується у створенні нової морально-етичної системи комунікації, в рамках чого розвивається концепція неогуманізму. В системній площині культурної маргінальності зростає роль недискурсивного знання, що допомагає розвитку творчої особистості, підвищує значення мультикультуралізму та толерантності, посилюється роль постматеріальних цінностей індивідуальної свободи;

– надано визначення віртуального культурного проєкту як комплексу дій, що реалізуються у віртуальному просторі або спрямовані на інтернет-користувачів, результати якого впливають на соціокультурний простір сучасного суспільства та надають додаткові можливості для задоволення культурних потреб.

Уточнено:

– специфічні риси віртуального простору як невід'ємної складової соціального простору сучасного суспільства. Під впливом віртуального простору видозмінюється культура та культурна діяльність. Говорячи про стан культури сучасності, слід зазначити, що виникнення віртуального простору призвело до формування кіберкультури, яка припускає наявність специфічних, маргінальних за своєю сутністю світоглядних орієнтирів;

– особливості культурної маргінальності в сучасних соціокультурних умовах, які базуються, переважно, на необхідності альтернативного культурного розвитку техно-інформаційної цивілізації та запереченні глобальних універсалістських моделей розвитку суспільства;

– специфіку трансформації соціального простору сучасного суспільства від соціального до віртуального. Сучасний етап суспільного розвитку

характеризується значним впливом масового впровадження інфокомунікаційних технологій на культуру та мистецтво внаслідок докорінних змін системи ціннісних орієнтацій, що диктують форми соціокультурної взаємодії особистості. Це створює свого роду культурну дихотомію, оскільки включає сукупність норм і правил, що відтворюються виключно у віртуальному просторі, і водночас іншу сукупність, реалізовану за умов реального соціального буття.

Набуло подальшого розвитку:

– аналіз соціального простору в умовах соціокультурних трансформацій, що дозволило окреслити ті видозміни, які відбуваються у сучасній культурі. З одного боку, вона постає у якості результатів суспільної діяльності, з другого – культура є регулятором цієї діяльності, формуючи певну систему норм та цінностей віртуального простору;

– виявлення специфічних проявів культурної маргінальності в соціальному просторі інформаційного суспільства. Умови, що виникли в результаті глобалізації, інформатизації та інших трансформаційних процесів, зумовили зміну світоглядних орієнтирів і філософію культурної маргінальності, яка відображає культурну маргінальність як один із проявів відчуження особистості в умовах дегуманізації суспільства;

– аналіз культурної маргінальності як складного соціального явища, що має свої особливості в умовах техно-інформаційної цивілізації та зумовлює необхідність дослідження культурної маргінальності в комплексі загальних проблем суспільного розвитку.

Практична значущість отриманих результатів дослідження полягає у тому, що деякі положення та висновки кваліфікаційної роботи надають можливість для поглиблення теоретичного дослідження динаміки культурної маргінальності у віртуальному просторі та можуть бути використані при вивченні проблем культури та культурної маргінальності та вибіркового дисциплін у закладах вищої освіти, де розглядаються проблеми розвитку суспільства, складанні підручників, монографій та навчальних посібників із філософії, філософії культури та інших навчальних дисциплін, в яких розглядаються філософські параметри відтворення культури у соціальному та віртуальному просторі.

Відомості про повноту надрукованих результатів автора:

Статті в наукових фахових виданнях України

1. Арапакі М.В. (2022) Напрями наукового аналізу поняття «культурна маргінальність». *Наукове пізнання: методологія та технологія*. № 2(50). 2022. С.4-13.

DOI <https://doi.org/10.24195/sk1561-1264/2022-2-1>

URL:<http://np.pdpu.od.ua/index.php/2022-ukr>

Ключові слова: маргінал, маргінальна ситуація, соціокультурний простір, трансформаційні процеси, сучасне суспільство.

2. Арапакі М.В. (2022). До питання про генезу поняття «культурна маргінальність». *Перспективи. Соціально-політичний журнал*. Випуск № 1. 2022. С. 54-64.

DOI <https://doi.org/10.24195/spj1561-1264.2022.1.8>

URL: <http://dspace.pdpu.edu.ua/handle/123456789/15593>

Ключові слова: культурна маргінальність, маргінал, сучасне суспільство, трансформаційні процеси, культурна адаптація

3. Арапакі М.В. (2021). Культура у соціальному просторі сучасного суспільства. *Перспективи. Соціально-політичний журнал*. Випуск №4. 2021. С.72-80.

DOI <https://doi.org/10.24195/spj1561-1264.2021.4.9>

URL: <https://dspace.oduvs.edu.ua/items/fb61836a-4c47-49ab-b5a5-6da13cbf4cbb>

Ключові слова: соціальний простір, культура, культурні процеси, інформатизація, інформаційне суспільство, віртуальний простір, комунікація, особистість.

4. Арапакі М.В. (2023). Філософія культурної маргінальності у контексті трансформацій соціального простору сучасного суспільства. *Науково-теоретичний альманах «Грані»*. Том 26. № 5. 2023. С.165-171.

DOI: <https://doi.org/10.15421/1723118>

URL: <https://grani.org.ua/index.php/journal/article/view/1962>

Ключові слова: культурна маргінальність, сучасне суспільство, трансформації, технізація, віртуалізація, соціальне буття, культура

5. Борінштейн Є., Пальчинська М., Арапакі М. (2024). Людина метамодерну: соціокультурна трансформація & віртуалізація. *Перспективи. Соціально-політичний журнал*. № 1. 2024. С.72-80.

DOI <https://doi.org/10.24195/spj1561-1264.2024.1.10>

URL: <http://perspektyvy.pdpu.od.ua/index.php/2024-ukr?id=76>

Ключові слова: людина, модерн, постмодерн, метамодерн, людина метамодерну, свобода, позитивна свобода, осциляція, соціокультурна трансформація, віртуалізація, цінності, система цінностей.

Стаття у науковому зарубіжному виданні

1. Borinstein E., Palchinska M., Arapaki M. (2022). Culture in the social space of modern society. 年中国艺术人类学研究会 [艺术人类学与民族发展. 2022年10月28日-10月30日. 中国蚌埠 с.510-517.

Апробація отриманих результатів дослідження. Основні положення та результати дослідження здійснено у формі виступів і доповідей на міжнародних конференціях: «The phenomenon of social consolidation in the Republic of Moldova and Ukraine: new realities and challenges» (Одеса, 2023); «Всеукраїнська науково-практична конференція студентів та молодих вчених «Південноукраїнські наукові студії»» (Одеса, 2023); «Preservation and development of the human personality in the virtual environment as modern anthropological crisis» (Одеса, Бенбу, 2023).

Дисертаційне дослідження Арапакі Марини Володимирівни «Культурна маргінальність у соціальному та віртуальному просторі сучасного суспільства» відповідає чинним вимогам до дисертацій і може бути рекомендована до захисту на здобуття її автором ступеня доктора філософії зі спеціальності 033 Філософія.

Результати голосування.

Результати голосування щодо рішення рекомендувати роботу Арапаки Марини Володимирівни «Культурна маргінальність у соціальному та віртуальному просторі сучасного суспільства» до розгляду та захисту у спеціалізованій вченій раді зі спеціальності 033 Філософія.

Присутні – 12

«За» - 12.

«Проти» - немає.

Утримались – немає.

Голова

наукового (фахового) семінару
доктор філософських наук,
професор

Євген БОРІНШТЕЙН

Учений секретар

наукового (фахового) семінару,
доктор філософських наук,
доцент

Зоя АТАМАНЮК

